

BOQONNAA KUDHA TOKKO

BEEKUMSA FEDHUU

Kaayyoolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Karaawwan beekumsi itti dagaagu beekta.
- Karaawwan beekumsi hojiirra oolu ni beekta.
- Barbaachisummaa fi faayidaa odeeffannoo ni hubatta.
- Yaadawwanii fi ilaalchota boodatti hafoo dhabamsiisuun barbaachisaa ta'uu isaa hubatta.

11.1. Karaawwan Beekumsi Itti Gabbatu

Fakkii 11.1 Arba Afirikaa

11.2 Xuruneesh Dibaabaa fi Qananiisaa Baqqalaa

Fakkiiwwan armaan olii ilaalchisee beekumsa keessan dagaagfachuu yoo barbaaddan karaa maal maaliin fayyadamuu akka dandeessan ibsaa.

- **Beekumsi ragaa odeeffannoo eessa eess-aa argamuun gabbachuu kan dan-da'u isinitti fakkaata?**

Hojii Garee

Barsiisaa Ujuluun barattoonni karaa beekumsa isaanii itti gabbifachuu danda'an irratti mata dureewwan afur akka dhiyeessan gaafatan. Barattoonnis gareen mataduricha hiratanii karaa dagaagfachuu danda'an sakkatta'uutti bobba'an. Hojii kennameefis ji'a tokko keessatti xumuranii deebisan.

Matadureewwan barsiisichi kennan kannen armaan gad ii ti.

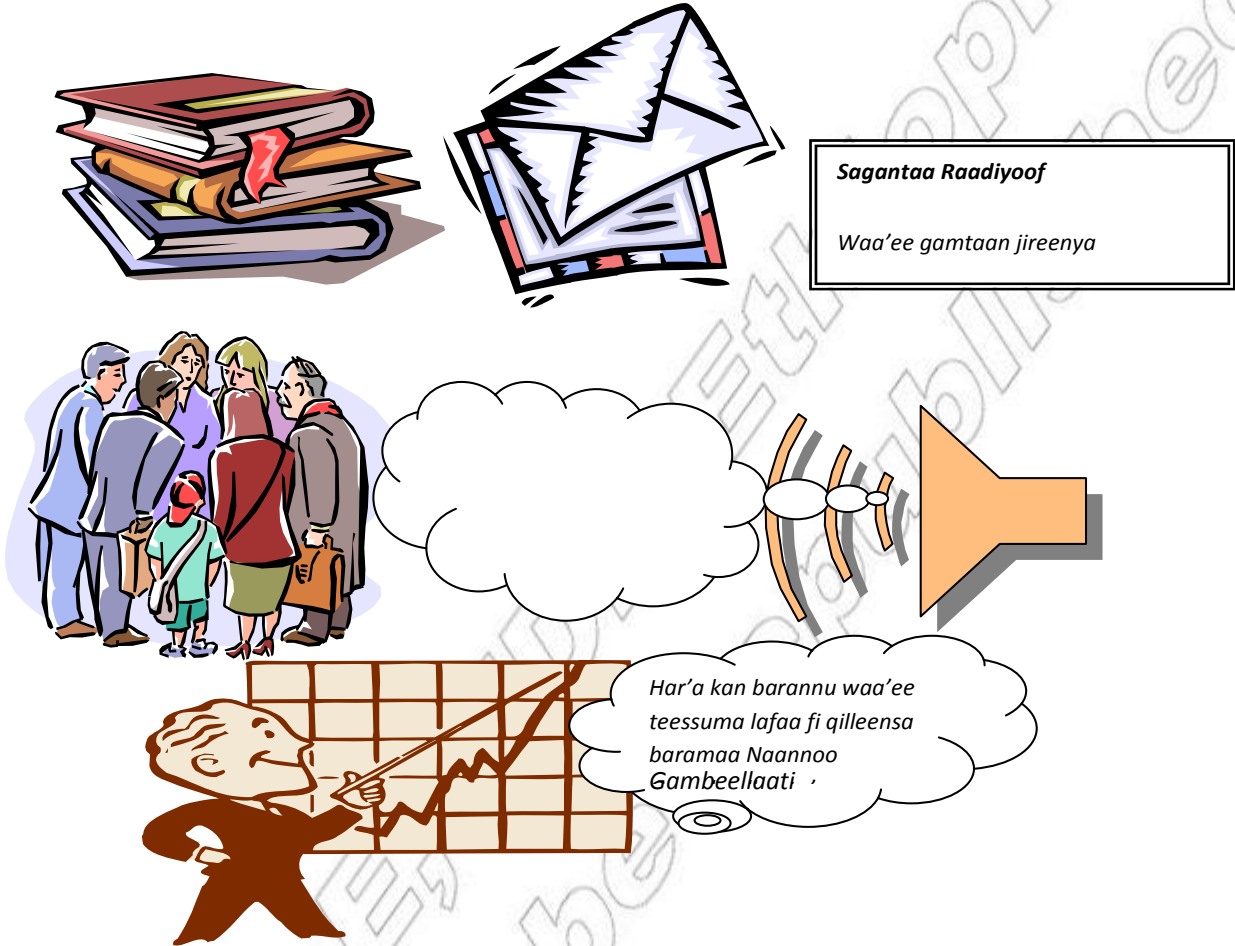
- **Injifannoon Aduwaa akkamitti argamu danda'e?**
(Mataduree garee Kadijjaatiif kenname)
- **Teessummaa fi qilleensa baramaa Naannoo Gaambeellaa (Mataduree garee Baraheef kenname)**
- **Gamtaan jireenyi kanniisotaa maal fakkaata (Mataduree garee Boontuuf kenname)**

• **Faalamni bishaanii dhuguma rakkoo fayyaa ni ta'aa?**

(Mataduree garee Addunyaaf kenname)

Wayitii itti aanutti barattoonni yaadawwan gahaa qabxiilee kanneen gabb-

isan garee gareen qabatanii dhiyaatan. Qabxiilee kanneenis maddoota garaagaraa argachuu isaanii haala itti aanu irratti muldhata.

Fakkii 11.3 Haalawwan beekumsa gabbatan keessaa muraasa

1. Fakkicharraa akka hubattanitti, tokkoon tokkoon garee naannoo mataduree kennameef irrattti beekumsa qaban haala itti gabbifachuu dandeesisu maddoota maal maal irraa argatan ?
2. Akka waliigalaatti yommuu ilaallu maddoota beekumsaa keessaa beek-

umsi amansiisaa fi dhaabbataa hunda caalu eessaa argama? Maaliif isinitti fakkaata?

Dhalli namaa baay'isee beekumsa fedhuun amala umamaati. Of fooyyessuufis ta'ee biyya isaa misoomsuuf kan danda'u beekumsaan yoo badhaadhe ta'uu isaa hubata. Kanaafidha

namni umriin isaa yeroo dabaluu mana barumsaa akka galu kan gorfamu. Namni hammuma beekumsa gabbifataa adeemu yaadaan bilchaachaa, dandeettii rakkoo hiikuu cimsachaa adeema.

Dhalli namaa beekumsa isaa kan gabbifatu, maddoota beekumsa adda addaatti akka meeshaatti fayyadamuudhaani. Walumaagalatti, karaawwan beekumsi itti dagaagu bakka afuritti hiramuu. Isaanis barnoota idilee, barnoota alidilee, sabquunnamtii fi dubbisa fa'a. Namoonni beekumsa cimaa fi itti-fufiinsa qabu argachuuf jalqaba irratti mana barumsaa filatu. Mana barumsaatti barsiisota ogummaa kanaan haala gaariin leenji'antu argamu. Meeshaaleen barnootaa haala adda ta'een qindeeffamanii dhiyaatu. Haalli dhiyeesa barnootaa haala qabatamaa barattootaa bifa hubateen, sirna barnootaa saayinsaawaa ta'een kan qiyyaafame waan ta'eef amanamum-maa kan qabuudha.

Dabalataan beekumsi hedduun muuxannoo ofii keenyaa fi namoota biroo irraa akka argamu amanamaadha. Kunis wantoota gadi fageenyaan ilaaluun, namoota waliin dubbachuu ykn falmuun, walga'ii garaagaraa irratti hirmaachuun ta'uu danda'a. Fakkeenyaaf magaalaa xiqqoo keessa jiraannu keessatti daa'imman argaman dhibee garaa kaasaatiin dhiphachuu isaanii ilaalla ta'a. "Ka'umsi isaa maal?" jennee

of gaafanna. Tarii namoonni hedduun magaalattii dhugaatiif bishaan lagaatti fayyadamu ta'a. Dhukkubni deddeebi'ee uumamu kun ka'umsi isaa faalama bishaanii ta'uu isaa hubanna; hubannaa arganne jechuudha. Achumaanis ummanni akka irratti mari'atu taasiisna. Dhumarrattis jiraattonni "Bishaan qulqullinni isaa eegame dhiyeesuun daa'imma dhibee bishaan irraa uumamuu danda'u irraa baraaruu qabna!" ejjennoo jedhu qabata. Guyyaa sanarraa eegalee bishaan qulqulluu dhiyeesuuf yaalii barbaachisaan yommuu godhamu argina. Yaalii kanarraa yoo xinnaate wantoota lama baranneerra. Gama tokkoon bishaan faalame fayyaaf balaa ta'uu isaa; gama biraatiin immoo ummanni yoo walgurmeesse ittigaafatamummaa guddaa tokkoof waliin akka ka'uu danda'u hubanneerra. Egaa inni kun karaa alidilee ta'een beekumsa gabbisuu agarsiisa.

Namoonni maddawwan akka raadiyoo, televiijinii, gaazeexaa fi barruulee fafakkaatan hordofan waa'ee naannoo isaanii, waa'ee biyya isaanii fi walumaagalatti waa'ee addunyaa hubannoo baldhaa argata. Barbaachisaa yoo ta'es, dhimmoota hubachuu barbaannu ykn gaaffilee bilbilaa fi xala-yaadhaan qaamolee kanatti yoo dhiyeesine ogeessota garaagaraa mariisisanii ykn maddawwan barbaachisoo ta'an dubbisuun deebii nuuf dhiyeesu. Fakkeenyaaf waa'ee gamtaan jireenya

kanniisotaa gaaffii yoo qabaannee fi buufata Raadiyoo Itoophiyaatti yoo barreessine gaazeexessitoonni abbootii ogummaa haasofsiisuun ykn naannoo dhimmichaa irratti odeeffannoo barr-eeffamaan dhiyeessuun deebii quubsaa nuuf kennuu danda’u.

Tooftaawwan beekumsa badhaadhaa argamsiisan keessaa tokko dubbisa. Fakkeenyaaf waa’ee injifannoo Aduwaa baldhinaan beekuu yoo barbaanne, naannoo dhimma kanaatti kitaabileen hedduun barreeffamanii waan jiraniif dubbisuu dandeenya. Haaluma kanaan naannoo kallattii beekumsa hundaan baldhinaan dubbisuun beekumsa gadi fageenyaan horachuuf qooda inni qabu dorgommii hin qabu.

Gilgaala 1

Gaaffilee armaan gadii irratti mari’adhaa.

Naannoo mataduree kanneeniitti beekumsa gahaa horachuuf tooftaawwan shanan keessaa isa kamtu caalmaatti akka gargaaru murteessaa. Murtiiwwan keessaniifis sababoota keessan tarreessuun dhiyeessaa.

1. Mi’aa jireenyaa waggaa dabree fi bara kanaa yoo waldorgomsiisnu walumaagalatti garaagarumaa fi tokkummaan isaa maali?
2. Haasaan namootaa raadiyoon daree adeemsa saayinsaawaa ta’een dhaggeeffattootaa kan dhaqqabu akkamitti raawwatamuu danda’a?
3. Lagni naannoo keessanii akkamitti moggaafamuu danda’e?

4. Dhukkubni saree ka’umsa maaliitiin uma-muu danda’a? Ittisni isaa maali?
5. Baatiin osoo iftuu ilaalaa, akka-mitti ifa ofii ishee hin qabdu jechuu dandeenya?

11.2. Karaawwan Beekumsi Tajaajila Irra Oolu

- **Gara fuula duraatti beekumsa olanaa yoo argattan beekumsa keessan kana, tajaajila maal maaliif oolchuuf yaaddu?**
- **Isin keessaa barattuun takka “Beekumsa kiiyya hojii qorannaatiif oolcheera,” jette haa jennu. Barataan biroo immoo ishee mormuudhaan, “Beekumsa kiiyyaa mataa koo fooyyessuuf oolcheera,” yoo jedhe barattoota lamaan keessaa sirriin kami jettu? Maaliif?**
- **Barsiisaan keessan beekumsi daandiiwwan tajaajila kanatti aanee jiru akka qabu osoo isiniif tarreessee, akka irratti mari’attaniif yoo isin afeere, tokkoon tokkoon tajaajilaa akkamitti ibsitu?**

Karaa Gurguddoo Beekumsi Hojii Irra Ittiolu

- A. Qorannoof
- B. Kalaqaaf
- C. Of fooyyessuuf
- D. Misooma biyyaaf

A. Beekumsi Hojii Qorannoof

Hammuma beekumsi keenya dabalaa adeemu fedhiwwan qorannoo keenyaas ni dabala. Hhayyoonni biroon waan tokko qorannee bira geenyeerra yoo nuun

jedhan iyyuu guutumaa guutuutti am-anuu irra, ofii sakattaanee mirka-neeffachuuf fedhii nuyi qabnu olka'a. Waan kana ta'eef, beekumsi naannoo wantootaatti qo'annoo fi qorannoo dabalataa akka geggeessinuuf balbala bana jechuudha. Fakkeenyaaf isin barnoota keessaniin guddachaa akkuma deemtan, akka fedhii keessaniitti qorannoo geggeessuu dandeessu. Tokko tokko seenaa Itoophiyaa ykn Afrikaa hanga har'aatti jiru qorachuuf ni barbaaddu ta'a. Kanneen biroo immoo tooftaa qonnaa fi oomishni biyya keenyaa itti fooyya'uu danda'u ilaalchisee qo'annoo fi qorannoo geggeessuu dandeessu. Kana irraan kan ka'e beekumsi hojii qorannoof kan fayyadu yoo ta'u, qorannoonis beekumsa dabalataa argachuuf fayyada.

B. Beekumsi Hojii Kalaqaatiif

Tokkoon tokkoon keessan fedhii kalaqaa maal maal akka qabdan yadaa. Baay'een keessan ogummaa fak-kii, mahandiosummaa, muuziqaa, hoggarruu, bocawwan, hodhaa, ogummaa gogaa fi hojii suphee ykn gosa biroo keessaa fedhii tokko ykn tokkoo ol qabaachuu dandeessu. Namoonni addunyaa biroo kan kalaqan kan akka konkolaataa, xiyyaara, maashinii oomishaa ykn komputaraa fi kkf bu'aawwan teeknoolojii burqisiisan ajaa'ibsiifachuu barbaaddu ta'a. Ammas wantoota tokko tokko yaalaa jirtu ta'uu danda'a. Ogummaawwan kanneenii fi kan fafa-kkaatan dandeettii kalaqaatiin kan

burqisiifamaniidha. Gama kanaan namoonni ajaa'ibsiifamoon biyya keenyattis ta'ee sadarkaa addunyaatti jiru. Biyya keenyatti fakkii kaasuu kan akka Meetir Afawarqi Takilee, barr-eessitoonni kan akka Looret Tsaggaayee G/Madiin ni eeramu. Kanaafuu gama ogummaa hoggarruu qofaan osoo hin taane, saayinsii umamaatiin kan akka Akililuu Lammaa, akkasumas kalaqa teeknoolojii qorannoo qoraaniitiin seera qabeessummaan kan mirkanaa'eef namoonni kalaqaa hedduun jiru.

Beekumsi nuyi qabnu waan biraa dabalataan akka uumnu nu dandees-sisuu qaba. Beekumsi kun ofii isaatii galma osoo hin taane, waan haaraa ta'e kalaquuf (uumuuf) akka ta'e hubachiisa. Fakkeenyaaf bilbila mobaayilaa kalaqne yoo jenne kanaan callisnee hin teenyu; ammo sanarra kan caalu mala quunnamtii biroo akka kalaqamuuf carraaqna/yaalla.

C. Of Fooyyessuuf Ga'ee Beekumsi Qabu

Barachuun keenya of jijjiiruuf akka ta'e hin haalamu. Ammumaa eegallee barumsa keenya haala gaariin yoo barannee fi qo'anne hanga dhumaatti bu'a qabeessa yoo taanee, galii fooyya'aa akka argannu ykn jaarmiyaa ofii keenyaa hundeessuun namoota galii fooyya'aa aragatan ni taana. Yeroo sana wantoota jireenya keenyaaf bu'uura ta'an salphaatti guuttachuu dandeenya.

Lammiiwwan keenya rakkatanii fi haw-aasa nuun barsiise haala gaariin gargaaruuf humna arganna. Waan kana ta'eefis beekumsa argachuun of fooyyessuuf dhimma bu'uuraati yoo jedhame jechichi soba hin ta'u.

D. Gama Biyya Guddisuutiin Shoora Beekumsi Taphatu

Itoophiyaan sadarkaa irra jirtu irraa, ummanni hiyyummaa keessaa ba'uun kan danda'amu jireenyi kamiyyuu beekumsa irratti yoo hundaa'eedha. Biyya guddisuu fi hiyyummaa keessaa baasuuf yoomiyyuu itti gaafatamummaan hunda keessan irra akka jiru hubachuu hin haftan. Kanas kan hubattanii fi imaanaa isinitti kenname ba'uuf kaayyoo qabaannaan immoo wanti bu'uuraa beekumsa ta'uu isaa dagachuu hin qabdan. Beekumsi mana barumsaa irraa argannu rakkoo biyyattii kan balleessuu fi guddina ishee arifachiisuuf kan fayyadu ta'uu qaba. Kallattii hojii isaaniitiin lammiileen beekumsa amansiisaa qaban yoo jiraatan, naannoo rakkoowwan biyyaa itti hiikamu, qorannoowwan furmaata agarsiisan ni geggeeffamu. Hojiiwwan kalaqaa haaraan ni burqu. Ilaalchawwan saayinsaawaa hundee gadi fageeffatu. Dhimmoonni kunniin immoo beekumsa baldhaa irraa kan argamu waan ta'eef, galmi isaanii waliigalaa biyya misoomsuu irratti kan xiyyeeffatan ta'u. Walumaagalatti, lammiin kamiyyuu ibsaa hubboo keessaa ba'ee, biyyaaf hojii boonsaa raawwachuu kan

danda'u beekumsa qabu guddina biyyaaf yoo oolcheedha.

Gilgala 2

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Namni tokko beekumsa argate mataa isaa ittiin fooyyessuuf yoo oolche karaa alkallatiin Biyya isaa gargaaruu isaati yoo jedhame dhugaa moo soba? Maaliif?
2. Beekumsi hojii kalaqaa gabbisuun shoora akkamii qabaachuu danda'a?
3. Namoonni dhimma tokkoratti qorannoo gadi fageenyaan gageessuuf beekumsi isaanbarbaachisaa? Maaliif?

11.3 Rakkoolee Odeeffannoon Ragaan Hin Deggeramne Dhaqqabsiisan

“Gala malee dhaqa hin aaddatan”

“Osoo hin hubatiin qubaa hingubatiin”

Mammaaksi armaan olii dhimmoota ragaa irratti hin hundoofne ilaalchisee maal agarsiisa?

Waashoo

Bara durii maatii tokko keessa nama Waashoo jedhamu tokkotu jira ture. Gaaf tokko haadha warraa fi abbaa warraa wallolchiisuuf yaade. Haati warraa fi abbaan warraa nagaadhaan osoo rafaaf jirani bishaan ho'isee suuta jedhee lamaan isaanii gidduutti dhangalaase.

Akkuma bishaanichi dhangala'een lamaanuu dabareedaan dammaqani. Haata'u malee, dhimmicha irratti hin mari'anne. Abbaan warraa, haati war-

raa isaa fincaan kan isheen gadhiifate itti faakkaatee gaafachuuf qanaahee dhiise. Haati warraas “akkam abbaan warraa koo har’a fincaan isaa gadhiisuu danda’e? Faayyaa miti tahaa?” jechuun gaafachuun waan ishee qaanesseef itillee jijjiidhe obsaan dandeessee ciiste.

Ganama isaa abbaan warraa qonnaan bulootaa baay’ee daboo kadhatee qotiisa qotaa jira. Haati warraas warra qotaniif nyaata qopheessuuf namoota ollaa wajjiin dhama’aa jirti. Namichi Waashoo jedhamu kun duraan dursee gara haadha warraa deemee, “Har’a abbaan warraa kee namoota qonna qotaa jiranitti waa’ee kee waan gadhee itti odeessani. Odichis ”Haati warraa koo eda galgala fincaan ishee natti fincoofte kan jedhuudha,” jechuun isheetti hime. Haati warraas abbaan warraa ishee qonnaan bulootatti waan nama yellaasisu waa’ee ishee dubbachuun isaa baay’ee ishee mufachiise. Dafee osoo isheef dhufe loluuf arifateetti.

Waashoon ittifufee gara abbaa warraa deemuun, “Haati warraa keessan mana keessatti dubartoota waliin maqaa isin balleessaa jiru,” jedhe. “Maal jettee?” jechuun gaafate abbaan warraa. “Eda galgala fincaan isaa gadhiifatee siree jiisee bule’ jette,” jedhee deebiseef. Abbaan warraa ofii ishee fincooftee deebitee akkam maqaa koo balleessiti jechuun baay’ee mufate. Achumaan kallattiidhumaan meeshaa qabatee gara manaatti si’ate.

Haati warraas yeroo isa argitu haasaa hamaatiin isa simatte. Innis waan baay’ee mufatee tureef dhimmicha otuma hin qulqulleeffatiin haadha warraa isaa rasaasan ajjeese.

Gilgaala 3

Dubbisa armaan olii bu’ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Namoonni lamaan gara mufannaa osoo hin galiin dura maal gochuutu isaan irra ture?
2. Sheekkoon kun dhimmoota ragaa irratti osoo hin hundaahiin dhiyaatanii maal barsiisa?
3. Isinoo yaada “Barana barattoota kutaa saddeetii taatanii asoo jirtanii odeeffannoon mootummaan qorumsi biyyoolessaa akka hin kennamnee murteessera,” kan jedhu akka tasaa osoo dhaggeessan dubbicha fudhachuufis ta’e fudhachuu dhiisuuf maal gootu?

Carraa adda addaatiin odeeffannoon adda addaa dhufuu danda’u. Odeeffannoo nu dhaqqaban keessaa garuu dhugaan isa kam sobni immoo isa kam akka ta’e adda baasuuf rakkisuu danda’a. Dhuguma tokko tokko sirrii ta’uu danda’u. Kaan immoo soba yoo ta’anis miidhaa hangas ta’e nurra geessisuu dhiisuu danda’a.

Odeeffannoon murtaahan garuu namoota dhuunfaa irratti, naannoo irratti yookiin biyya irratti rakkoo olaanaa wuumuu kan danda’an ta’uunsaanii kan hin hafneedha. Daldaltoontni tokko tokko meeshaa gatiin isaa hin qaalofne kan qaalahe fakkeessuun hir’inni dhiyeessa meeshaalee akka uumamuu danda’u odeessisuun gatii meeshaalee haala haqa qabeessa hin

taaneen dabaluu. Kanneen biroo immoo oduu shorokeessummaa odeessisuu taggabbii ummataa jeequ.

Waan kana ta'eefis haala argameen oduu tamsa'u hundi dhugaadha jedhaniidha gudunfuun dura,

1. Madda odeeffannoo bilisaa fi dhimmichaaf abbaa kan ta'an irraa dhufuu isaanii mirkaneeffachuu.
2. Qaama tokko irraa qofa osoo hin ta'iin madda odeeffannoo dhugaa tahan irraa dhufuu isaanii mirkaneeffachuu.
3. Odeeffannoowwan amansiisaa ta'uu isaanii yogguu muldhachuu didan akkuma jiranitti fudhatanii tamsaasuu irra dhimmichi dhugaa ta'uu isaa sirritti mirkaneeffachuu, qaamolee seeraa amanamoo ta'an irraa odeeffannoo dabalataa argachuuf yaaluu.
4. Odeeffannoo jechaan kennamu caalaa galmee irratti barreeffamanii kan dhiyaatan akka filannootti fudhachuun dhimma barbaachisuudha.

Kuni yoo ta'uu baate garuu namoota dhuunfaa tokko tokko yookiin qaamoleen nageenyaa fi tasgabbii xinsammuuf kan mataa keenyaas ta'e nageenya ummata naannoo keenyaa jeequu danda'u. Kanarra darbees ummataa fi gareewwan gidduutti walitibu'iinsaa fi jeequmsa kaasuu danda'uun isaanii kan hafu miti. Kun hunduu yoo hafe waan qabatamaa hin taane nuuf kennanii nuyis dhugaadha jennee akka odeessinuufi soba ta'ee

yoo argame immoo taajjabiirratti akka kufnu nugochoo danda'u.

Gilgala 4

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Odeeffannoon tokko amansiisaadha kan jedhamu yoo maal taheedha?
2. Odeeffannoo hin mirkanoofne fudhachuuf ariifachuun miidhaa maalii qaba?
3. Odeeffannoon dhugummaan isaanii shakkiisaa ta'e yoo nu mudatu maal gochuun nu barbaachisa?
4. Dhimmoonni hin mirkanoofne nannoo tokkorratti midhaa kan akkamii dhaqqabsiisuu danda'u?
5. Ummanni naannoo keessanii odeeffannoo hin mirkanoofneen akka waliin hin dhahamne isin shoorra akkamii bahuu qabdu?

11.4 Yaadotaa fi Ilaalchoota Boodatti

Hafoo

- **Yaadni boodatti hafaan maalirraa kan ka'e dhufuu danda'a?**
- **Naannoo keessannitti yaadota boodatti hafoo akkamiitu jira? Akkamiinis ilaalcha hammayaatti jijjiiruun danda'ama?**
- **Ilaalchi boodatti hafoo kana dhabamsiisuu keessatti gaheen keessan maal ta'uu qaba?**

Yaadonni boodatti hafoo ta'an ilaalcha aadaa irraa fudhatamanii ta'ee akka haala adda addaatti dhaalamanii dhalootaa dhalootatti kan darbaniidha. Kana jechuun dhaloota amma jiruun duratti dhaloonni turan barsiifataan kan itti amananii fi kan ittiin gagg-eeffaman ilaalchoota fi qajeelfamoota

hawaasummaa bara haaraa kana kees-satti akka barbaachisummaa isaatti osoo hin fooyya'iin yookiin osoo hin badin haala tti jiraataniidha. Ilaal-honni kunis bara durii sana keessa fudhatama hamma tahe kan argatan ta'uu danda'u. Amma sadarkaa guddinaa jiru keessatti garuu fudhatamni isaanii hir'ateera yookiin miidhaa kan geessisaniidha. Fakkeenyaaf ogeessonni hojii harkaa adda addaa gadi qabanii ilaalu fi ogummaa isaanii tuffachuun bara durii keessa kan barata-me ture.

Bara kana garuu ogeessotas ta'e ogummichi daran barbaachisoodha. Namoonni tokko tokko ofii isaanii sanyii nama guddaa godhanii yerootti ilaalantu ture. Har'as darbee darbee ilaalcha kana kan qaban hin dhibamani. Har'a dandeettiin yaadu namaa dabalaa fi guddachaa waan deemeef, ilaalchi kun baay'ee boodatti hafa fi mallattoo of tuulummaa akkasumaanii ta'eera.

Akka barsiifataa fi amantaa duraan tureen mucaan dubarri kan maatiin ishee nama filanitti fi ofii ishee nama hin beeknetti akka heerumtu taasifamaa tureera. Bara keessa jirru kana keessatti garuu jireenyi gaa'ela ishee filannoo mataa ishee irratti hundaahuu qaba ilaalchi jedhu guddachaa waan dhufeef qofa osoo hin tahiin mirga heeraan kennameefi. Kanaafuu, falaasamni hawaasummaa bara tokkoo

kan biroofis hojjeta jechuun hin danda'amu; bara darbee waliin dulloomuu fi dhumuu danda'a.

Kanarraa kan ka'e ilaalachotaa fi yaadota boodatti hafoo ta'an dhabamsiisuun barbaachisa jechuu dha. Ilaalchoota boodatti hafoo dhabamsiisuuf bu'uurri guddaan immoo ilaalcha sababeessuu fi beekumsaan deeggaramee hundeeffame taasisuudha. Sababeessuu irratti hundaa'e namni yaadu dhimmootaaf ilaalcha gadi fagaataa tahe waan qabuuf, tilmaama qarummattiin murtii irra hin gahu yookiin ilaalcha dukkanaahatti gara namoota amananiitti hin harkisamu. Fakkeenyaaf ilaalcha dukkanaaharratti hundaahanii namoonni jiraatan hojii namoota meetii dheedhii baqsanii gara warqee miidhagaatti jijjiiranii kan tuffatan sababa saayinsaawaa tahe hin qaban. Sababa saayinsaawaatti namni amanu garuu kabajummaa ogummaa kanaa sababan deeggaree nama hubachiisuuf ragaa gahaa tahe dhiyeessuu danda'a. Tokkoon tokkoon namaa meeshaalee miidha-ginaa kanaan miidhagee kan jiraatu ta'uun isaa fi kan hojjetu immoo abbaa ogum-michaa ta'uu isaa ibsee galchuufii hin dadhabu. Haala kanaan yaadni yoo kan falaasamni jireenyaa ragaa qabatamaa irratti hundaa'anii fudhachuu yookiin fudhachuu dhiisuu malee abbaan koo yookiin haati koo itti amanu ture jedhanii fudhachuun of fooyyessuufis ta'e guddina biyyaaf fayy-

aduu hin danda'u. Walumaagalatti, biyyi keenya akka badhaatuuf, ummanni keenya beekumsa fooyya'aa akka qabaatuuf yaadotaa fi ilaalchota boodatti hafoo dhabamsiisuun barbaachisaa ta'a.

Gilgaala 5

Gaaffilee armaan gadii gareedhaan ta'uudhaan irratti mari'adhaa.

1. Ilaalchonni boodatti hafoon akkamiin uumamu danda'u?
2. Ilaalchi boodatti hafaan misooma ummataa tokko irratti dhiibbaa akkamii qaba?
3. Ilaalchi sababeessuun gabbate tarkaanfachiisuun ilaalchota boodatti hafoo irraa fageessuuf akkamitti fayyada?

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Cuunfaa Boqonnichaa

Beekumsi karaa gurguddoo afuriin qabachuu danda'a. Isaan keessaa barumsa idilee, barumsa al-idilee, sabqunnamtii fi dubbisa. Namni tokko karaa afran kanaan yookiin arfan kana keessaa muraasaan beekumsa naannoo isaa gabbifachuu danda'a. Haata'u malee, haala kamiyyuu keessatti mataa ofii jijjiiruuf lammii fi biyya ofii sadarkaa olaanaatti fayyaduuf manneen barnootaa gahee guddaa qabu.

Dhalli namaa beekumsaan guddachaa yogguu deemu hanguma sana immoo fedhiin qorachuu isaa ni dabala. Qorannoodhaanis rakkolee naannoo isaa fi biyya isaa hiikuu danda'a. Beekumsi dandeettii kalaquu isaa haalaan akka ittifayyadamuuf gargaara. Kalaquun adda addaa beekumsaan kan deegg-

aramanidha. Ogummaa ogbarruu fi hojii mahaandisummaa qabaachuuf beekumsa ogummaa kanaa gadi fageenyaan qabaachuun barbaachis-aadha. Beekumsi ofijjiiruuf faayidaa inni qabu salphaatti kan ilaalamu miti. Hanga sadarkaa olaana-atti namni baratee fi beekumsaa isaan kan badhaadhe, qacaramee ofiisaaf hojii uumee argamuun irra caalaa fayyadamaa ta'uun isaa kan hin haalamneedha. Kanarra darbees lammiileen barumsa saammuutiin yeroo deemaniifi biyyattiitti namni barate yoo baay'atu beekumsi isaanii guddina biyyaaf kan tajaajilu ta'a. Humni nama baratee osoo hin jiraatiin badhaadhina biyyaa yaaduun baay'ee ulfaata. Kanaafidha waa'ee badhaadhina biyyaa mootummaan yaadu, dursee babal'ina barnootaa irratti hojjechun irra jiraata kan jedhamu.

© MOE, Not to be

JECHOOTA FURTUU

Odeeffannoo amansiisaa: Waan sirrii ta'e qaama dhimmicha sirriitti beekur irraa odeeffannoo haqa qabeessa ta'e jechuudha.

Odeeffannoo jechaan: Barreeffamaan kan hin qixoofne yookiin meeshaalee kan biroon waraa bamee kan hin teenye, sadarkaa nama dhuunfaatti jechaan kan daddarbu dhugummaan isaa kan shakkisiisu jechuudha.

Saayinsii: Dhugummaan isaa kan odeeffannoo qoratamee fi beekumsa irratti kan bu'uureffate haala jireenyaa fi yaada jireenya hammayyummaa dhala namaa.

Qorannoo: Beekumsa wantoota, odeeffannoon deddeebisanii sakatta'anii hubachuu, (mirkaneessuu)

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Himoota armaan gadii kan sirrii ta'e "Dhugaa" kan dogoggora ta'e immoo "Soba" jechuun deebisaa.

1. Ilaalcha boodatti hafaa keessaa tokko hojii kalqaatiin qabamuudha.
2. Ilaalchi saayinsaawaa yeroo babal'atu, ilaalchonni boodatti harkifattoo ta'an badaa deemu.
3. Jireenya fooyyessuuf wanti guddaan barbaachisu beekumsa caalaa qabeenya.
4. "Karaa beekumsi guddatu keessaa inni guddaan barumsa idileeti" sababni jedhamuuf beekumsa sirna barumsaa qindaa'aa ta'een barumsa gaggeeffamuu kan giddu galeeffateedha.
5. Buufataalee raadiyoo hundi madda ragaa amansiisaa ta'uu danda'u.

II. Kanneen roga "A" jalatti argaman kan roga "B" jalatti argamaniin walitti firoomsaa.

A

1. Madda beekumsaa olaanaa
2. Sabqunnamtii ummataa
3. Ragaa amansiisaa
4. Nageenya ummataa jeequu danda'u
5. Miidhaa ragaa waliin dhahamaa agarsiisa

B

- A. Gurri hin qulqulleffanne olla waliin wal nama lolchiisa.
- B. Kan seera qabeessa ta'anii fi madda amanamoo irraa kan argaman
- C. Raadiyoo
- D. Ragaa dhugaa ta'e irratti kan hin hundoofne
- E. Mana barumsaa

III. Gaaffilee armaan gadii dubbisaatii deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Ilaalchawwaan boodatti hafoo ta'an kan jijjiiramuu danda'an yoomi?
  - A. Ilaalchi saayinsaawaan yoo babal'ate.
  - B. Ragaa afaaniif xiyyeeffannoon yoo kennamu.
  - C. Barumsi aadaa yoo babal'ate.
  - D. Hunduu sirriidha.

2. Tajaajila beekumsaa ilaalchisee sirrii kan ta'e isa kami?
  - A. Hojii qorannoof ta'uu danda'a.
  - B. Aadaa keenya akka jibbinu kan nugodhu hafuura nutti gadhiisa.
  - C. Muuxannoo keenya hunda akka gannu kan nu godhu ta'uu qaba.
  - D. Hunduu deebiidha.
3. Beekumsi mataa ofii fooyyessuuf kan gargaaru akkamitti?
  - A. Gara biyya alaa deemnee akka hojjennuuf carraa yoo banu.
  - B. Daldalaa abshaala taanee bu'aa hin yaadamne akka argannu gochuun.
  - C. Hojii gosa tokko qofaaf lammiilee jaalala qabnu yoo taanu.
  - D. Deebii hin qabu..
4. Kanneen armaan gadii keessaa sadarkaa gahaa taheen madda beekumsaa ta'uu kan dandahu isa kami?

A. Televijinii	C. Marii walgahii irrattii
B. Ragaa jechaa	D. Mana barumsaa
5. Gaaffilee armaan gadii keessaa ilaalchi boodatti hafaan kan keessatti hin muldhanne isa kami?
  - A. Dubara barsiisuun hundaa fayyada.
  - B. Dubartiin yoo beektes dhiiraan mirkanaaha.
  - C. Ijoollee fi hagabuu haadhabani.
  - D. B fi Cn deebiidha.

IV. Gaaffilee kanaaf deebii sirrii kennaa.

1. Maddi beekumsaa saayinsaawaa isaan kami?
2. Dubbisni akka beekumsa gabbisutti sababni itti fudhatamu maali?
3. Yaadni boodatti hafaan kan miidhaa qabu ta'uun isaa sababoota maal maaliini?
4. Yaadni abbootii fi haadholii hundi boodatti hafoodha jedhamanii fudhatamuu? Akkamiin?
5. Ilaalchota boodatti hafoo dhabamsiisuu keessatti barattooni gahee maal gumaachuu danda'u?